

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 27-28 (1992)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 27-28 (1992)

Απελευθέρωση της Πρέβεζας

Λάζαρος Συνέσιος

Copyright © 2022, Λάζαρος Συνέσιος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συνέσιος Λ. (1993). Απελευθέρωση της Πρέβεζας. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (27-28), 17-32. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/29931>

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ (*)

του Λάζαρου Συνέσιου

*Ηχήστε οι σάλπιγγες ... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα, πέρα ως πέρα ...
Βόγγα, Παιάνα! Οι σημαίες οι φοβερές
στις Λευτεριάς, ξεδιπλωθήτε τον αέρα!*

Α.Σικελιανός

80 χρόνια πέρασαν από τη στιγμή που ο Πρεβεζάνος ραγιάς έγινε ελεύθερος Έλληνας πολίτης. 80 χρόνια, που την ημισέληνο αντικατέστησε ο σταυρός, στα χώματα της ιδιαίτερης πατρίδας μας της Πρέβεζας, - που παράλληλα γιορτάζει και τα 700χρονα από τότε που για πρώτη φορά γίνεται αναφορά του ονόματός της (το 1292, στο «Χρονικό του Μορέως»).

Αυτή τη διπλή επέτειο τιμώντας σήμερα, θα επιχειρήσουμε μια πολύ σύντομη αναδρομή στα γεγονότα και θ' ανατρέξουμε σ' εκείνες τις ανεπανάληπτες ώρες, τις μοναδικές, του Οκτωβρίου του 1912, όπως τις έζησαν οι συντοπίτες μας κι οι μαχητές μας, στιγμή προς στιγμή, όπως τις κατέγραψαν τότε, άμεσα κι απλά, ανατρέχοντας σε κείμενα της εποχής.

Με την αμυντική ελληνοβουλγαρική Συνθήκη Συμμαχίας που υπογράφηκε στις 16 Μαΐου 1912, καθορίζονταν πως τα δύο συμβαλλόμενα μέρη θα ασκούσαν την ηθική τους επιρροή προς τους ομοεθνείς της Τουρκίας «*ίνα συντελέσωμεν ειλικρινώς εις την συνύπαρξιν των στοιχείων των αποτελούντων τον πληθυσμόν της αυτοκρατορίας*» και θα παρείχαν την αμοιβαία υποστήριξή τους σε κάθε διάβημα προς την κατεύθυνση της Υψηλής Πύλης ή των Μεγάλων Δυνάμεων, ικανό να συντελέσει στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων της βουλγαρικής ή της ελληνικής εθνότητας. Αν όμως «*το εν των δύο κρατών ήθελε υποστή επιθεσιν εκ μέρους της Τουρκίας, είτε επί του εδάφους του είτε δια συστηματικής προσβολής των δικαιωμάτων των α-*

(*) Ομιλία που έγινε με την ευκαιρία του εορτασμού των 700 χρόνων από την ίδρυση της Πρέβεζας και 80 χρόνων από την απελευθέρωσή της από τον τουρκικό ζυγό στις 21 Οκτωβρίου 1992 στη Θεοφάνειο Αίθουσα Τέχνης.

πορρεόντων εκ των συνθηκών ή των θεμελιωδών αρχών του διεθνούς δικαίου, τα δύο Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται εις αμοιβαίαν συνδρομήν δι' όλων των ενόπλων αυτών δυνάμεων και υπόσκονται να συνάψουν ειρήνην μόνον ομού και εκ συμφώνου».

Είχε προηγηθεί αντίστοιχη σερβοβουλγαρική συνθήκη και λίγο αργότερα ακολούθησε όμοια μεταξύ Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου. Η έστω και καθυστερημένα διαρροή των πρώτων πληροφοριών γύρω απ' το απόρρητο περιεχόμενο των Συμφωνικών αυτών προκάλεσε την ανησυχία και την αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων. Αυτές, με κοινό διάβημά τους προς τις κυβερνήσεις των Αθηνών, του Βελιγραδίου, της Κεττίγκης και της Σόφιας, στις 2 Σεπτεμβρίου, κατηγορηματικά δήλωσαν ότι δεν θα επέτρεπαν σε καμιά περίπτωση - έστω και μετά από νικηφόρα έκβαση του πολέμου - τη μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος στο βαλκανικό χώρο.

Όμως η απόφαση και των λαών και των κυβερνήσεων των χριστιανικών κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου για διεκδίκηση της αναγνώρισης των εθνικών τους δικαιών στο πεδίο της μάχης, ήταν αμετάκλητη. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1912 το Μαυροβούνιο κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία. Στις 30 του ίδιου μήνα, οι στην Κωνσταντινούπολη πρεσβευτές της Βουλγαρίας, της Ελλάδας και της Σερβίας, επέδωσαν στην τουρκική κυβέρνηση κοινή τελεσιγραφική διακοίνωση, με την οποία απαιτούσαν την άμεση ανάκληση της επιστρατεύσεως, την εισαγωγή ριζικών μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας - δηλ. επικύρωση της εθνικής αυτονομίας των εθνοτήτων, αναλογική εκπροσώπησή τους στο οθωμανικό κοινοβούλιο, υποχρέωση της Πύλης να μη μεταβάλλει τον εθνολογικό χαρακτήρα των ευρωπαϊκών επαρχιών της αυτοκρατορίας με τον εποικισμό μουσουλμάνων από την Ασία, διορισμό χριστιανών σε δημόσια αξιώματα, αναγνώριση των χριστιανικών κοινοτήτων ως ισόβαθμων προς τις οθωμανικές, στρατολογία των χριστιανών σε συνδυασμό με στελέκωση του στρατού από χριστιανούς και αναστολή της στρατολογίας ως την πλήρη εφαρμογή του μέτρου -, καθώς και επίβλεψη των μεταρρυθμίσεων από ειδικό συμβούλιο, με ίσο αριθμό χριστιανών και μουσουλμάνων και με τη συμμετοχή των πρεσβευτών των βαλκανικών χωρών και των Μεγάλων Δυνάμεων.

Φυσικά, η αντίδραση της Πύλης ήταν αρνητική. Η Διακοίνωση της 30ής Σεπτεμβρίου χαρακτηρίσθηκε ως «*θρασεία απόπειρα επεμβάσεως εις τας εσωτερικάς υποθέσεις της αυτοκρατορίας και αναξία απαντήσεως*». Οι διπλωματικοί ανηπρόσωποι των τριών βαλκανικών χωρών, αφού επέδωσαν, στις 4 Οκτωβρίου 1912, τη διακοίνωση για την κήρυξη του πολέμου, εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη.

Η κήρυξη αυτή του πολέμου εναντίον της Τουρκίας, έγινε δεκτή από την πανελλήνια κοινή γνώμη με ζωηρό ενθουσιασμό. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α' με διάγγελμα του προς τον ελληνικό λαό, επιβεβαίωνε την απόφαση του Έθνους να διεκδικήσει στο πεδίο της μάχης την αναγνώριση των δικαιών του.

«/.../ Αι ιεραί υποχρεώσεις προς την φιλιτάτην πατρίδα, προς τους υποδούλους αδελφούς μας και προς την ανθρωπότητα, επιβάλλουσιν εις το κράτος, μετά την αποτυχίαν των ειρηνικών προσπαθειών του προς επίτευξιν και εξασφάλισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των υπό τον Τουρνακόν ζυγόν Χριστιανών, όπως δια των όπλων θέση τέρμα εις την δυστυχίαν ήν ούτοι υφίστανται από αιώνων!»

Η γενική επιστράτευση είχε αρχίσει τα μεσάνυχτα της 17ης Σεπτεμβρίου. Ο στρατός ξηράς κατανεμήθηκε σε δύο μεγάλες ομάδες: το στρατό Θεσσαλίας και το

στρατό Ηπείρου. Ο στρατός Θεσσαλίας, με διοικητή τον αντιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο, περιελάμβανε το Γενικό Στρατηγείο, μερικές μη μεραρχιακές μονάδες και τέσσερα τάγματα ευζώνων, ένα τάγμα εθνοφρουρών, την ανεξάρτητη ταξιαρχία ιππικού και άλλες βοηθητικές μονάδες, καθώς και επτά μεραρχίες από τρία συντάγματα πεζικού και ευζώνων - των τριών ταγμάτων -, μία ημιλαρχία ιππικού, μία ή δύο μοίρες πυροβολικού και ανάλογες βοηθητικές μονάδες η κάθε μία μεραρχία, δηλ. εξηντατρία τάγματα, οκτώ ίλες, επτά λόχους σκαπανέων, εβδομήντα πυροβόλα, ενενηνταέξι πεδινά και εικοσιτέσσερα ορειβατικά πυροβόλα, με παρατακτική δύναμη 80.000 ανδρών και συνολική 100.000. Επιπλέον, διέθετε τέσσερα αεροπλάνα τύπου Φάρμαν με κινητήρες δυνάμεως 50 ίππων.

Ο στρατός Ηπείρου, με διοικητή τον αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Σαπουντζάκη, περιελάμβανε οκτώ τάγματα πεζικού και ευζώνων, μία ίλη ιππικού και εικοσιτέσσερα πυροβόλα, δηλ. τη δύναμη περίπου μιας μεραρχίας. Αργότερα, ενισχύθηκε με δύο από τα τρία τάγματα του συντάγματος Κρητών και τη λεγεώνα των Γαριβαλδινών. Η συνολική παρατακτική του δύναμη ήταν 10.000-13.000 άνδρες, στην πρώτη φάση του πολέμου.

Ο στρατός αυτός της Ηπείρου, συγκεντρώθηκε στην περιοχή Άρτας, όπου έδρευε το στρατηγείο του. Στην περιοχή αυτή, βρισκόταν μέσα σε οχυρά και μία τοπομαχική μοίρα, με δεκαοκτώ βαριά πυροβόλα των 105 και 155.

Ο Σαπουντζάκης έφθασε στην Άρτα στις 2 Οκτωβρίου, με διαταγές να τηρήσει αμυντική στάση και να καταλάβει μόνο τα υψώματα του Γριμπόβου, στη δυτική όχθη του Αράχθου - απ' όπου οι Τούρκοι το 1897 είχαν βομβαρδίσει την Άρτα -.

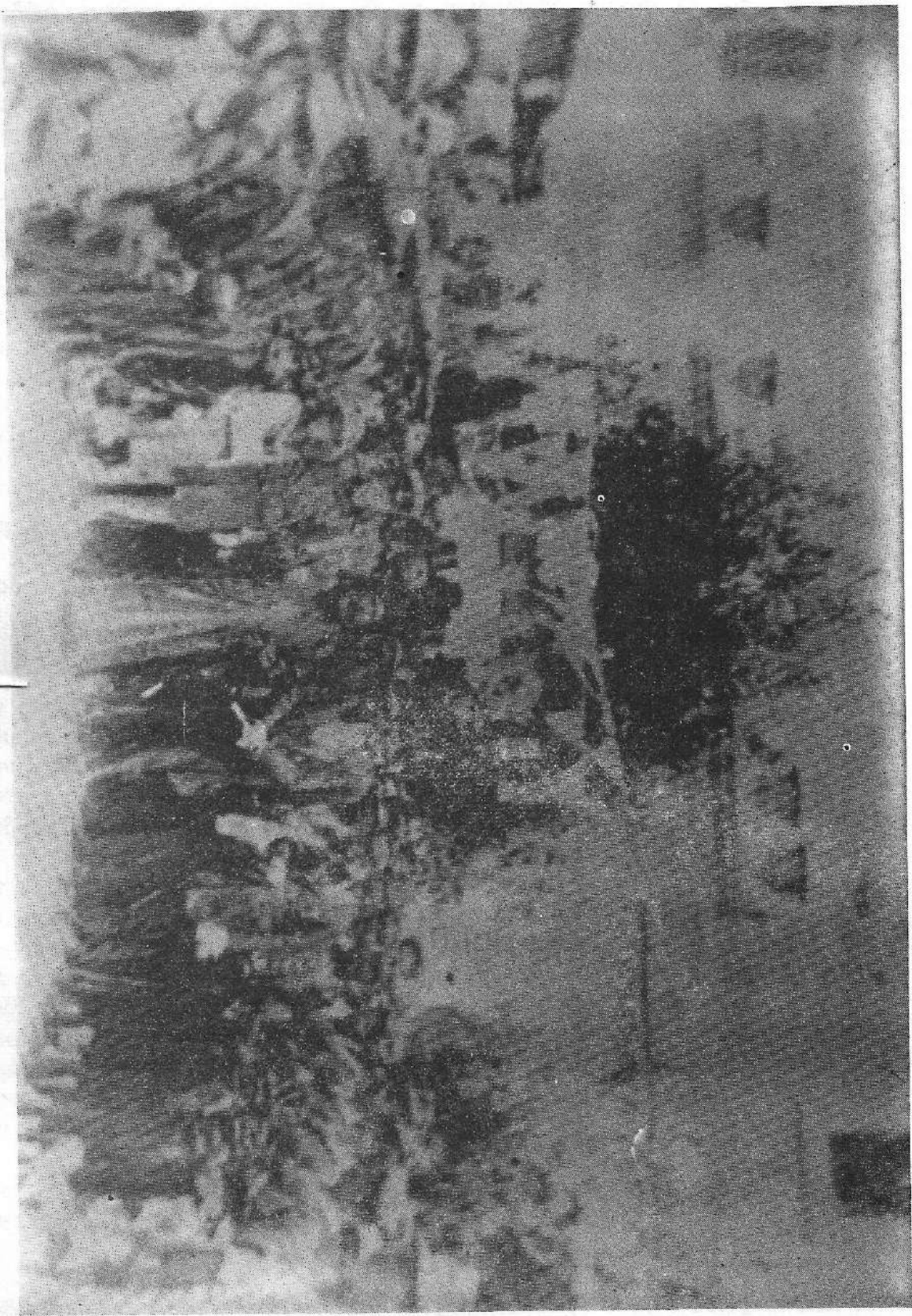
Οι Τούρκοι, διέθεταν για την υπεράσπιση της Ηπείρου την 23η ανεξάρτητη μεραρχία, με διοικητή τον Εσάτ πασά. Στους 2.602 άνδρες της, είχαν προστεθεί με την επιστράτευση 9.922 έφεδροι και 2.590 εθνοφρουροί, με αποτέλεσμα να σχηματισθεί και η 23η μεραρχία εφέδρων - «Ρεντίφ» - από 7.000 εφέδρους και εθνοφρουρούς, ενώ οι υπόλοιποι 5.500 έφεδροι συμπλήρωσαν την 23η μόνιμη - «Νιζάμ» - μεραρχία. Διέθεταν επίσης, μία ίλη ιππικού, ένα σύνταγμα πεδινού πυροβολικού - 24 πυροβόλα - και μία ορειβατική μοίρα - 8 πυροβόλα -.

Το μεσημέρι της 6ης Οκτωβρίου, απόσπασμα του στρατού Ηπείρου πέρασε το γεφύρι της Άρτας και κατέλαβε τα υψώματα του Γριμπόβου. Στις 12 Οκτωβρίου, το απόγευμα, οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Φιλιπιάδα. Στις 19, συγκροτήθηκε απόσπασμα από ένα τάγμα πεζικού, τη μοίρα πεδινού πυροβολικού (την οποία διοικούσε ο υπίλαρχος Θεόδωρος Χαβίνης, ο μετέπειτα στρατηγός, βουλευτής Πρεβέζης και υπουργός), έναν ουλαμό ιππικού και τα σώματα προσκόπων-εθελοντών (στα οποία περιλαμβάνονταν και οι Πρεβεζάνοι επαναστάτες, με αρχηγούς τους Κ.Τζώρτζη και Δ.Γερογιάννη). Επικεφαλής του αποσπάσματος, ήταν ο ταγματάρχης Παναγιώτης Σπηλιάδης. Γράφει ο ίδιος, στη σχετική Έκθεση Πεπραγμένων, σχεπικά με την επιχείρηση για την κατάληψη της Πρεβέζης:

«/.../ Άμα έφθασα εις την Μονήν των Αγίων Αποστόλων συνέταξα και εκοινοποίησα την κάτωθι διαταγήν της κατά Νικοπόλεως και Πρεβέζης ενεργείας του υπ' εμέ Μικτού Αποσπάσματος:

ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΙΚΤΟΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Η εκκίνησις του Μικτού Αποσπάσματος εκ των θέσεων εις ας ευρίσκεται ήδη κατευλισμένον κατά Σώματα, γενήσεται της πρώαν της αύριον, κατά την ακόλουθον σειράν και τάξιν:

21 Οκτωβρίου 1912: Μετά τη Δοξολογία

1ον. Το 3ον Τάγμα του 15ου Συντ/τος μετά των εις αυτό προσκεκολλημένων Του Λόχου του 2ου Τάγματος και των Ουλαμών Εμπέδων και φρουρών, θα εκκινήση εν τάξει πορείας την 5ην ώραν και 30' της πρωίας ακριβώς.

2ον. Το υπό τον Κον Μάνον Εθελοντικόν Σώμα των Κρητών θα εκκινήση την αυτήν ως άνω ώραν /.../.

3ον. Το υπό τον Οπλαρχηγόν Ζαχαράκην Εθελοντικόν Σώμα των Ηπειρωτών θα εκκινήση από το χωρίον Κανάλι εις το οποίον πρόκειται να διανυκτερεύση /.../ Εν Μονή Αγ. Αποστόλων τη 19η Οκτωβρίου 1912

Πλην της ανωτέρω διαταγής, είχαν δώσει εν καιρώ και προφορικώς εις τους ηγέτορας των διαφόρων Σωμάτων αναλυτικώτερας οδηγίας ως προς την εν τη μάχη τάξιν, την αποστολήν και τον τρόπον ενεργείας εκάστου. /.../»

Σημειώνει ο Ιω.Μ.Ρέντζος, Πρεβεζάνος Δημογέροντας και μετέπειτα Δήμαρχος: «Μην Οκτώβριος 1912. 12 Παρασκευή. Βροχή. Κατά τας πληροφορίας τας οποίας δίδει ο Ιατρός του Στρατωπικού εκ Λούρου λέγει ότι σήμερον εις Γκρίμποβον και Στρεβήνα εγένετο φονικωτάτη μάχη και τα τουρκικά στρατεύματα εγκατέλειψαν τη Φιλιππάδα. 17. Φόβος και τρόμος κατέχει πάντας τους κατοίκους, εις δε τους οθωμανούς ο πανικός είναι ριζωμένος. 18. (...) Μόλις δύσει ο ήλιος και πλησιάζει το φάσμα της νυκτός ο φόβος κορυφούται, μόλις δε έλθη η μία της νυκτός δεξιά και αριστερά είναι τα περίπολα και σφυρίζουν. 19. Παρασκευή. Διάδωσις επικρατεί ότι αύριον θα αρχίση ο πόλεμος. Οι Τούρκοι είναι οχυρωμένοι εις τα υψώματα της Νικοπόλεως.»

Πράγματι, στις 20 Οκτωβρίου, το Απόσπασμα έδωσε μάχη με την τουρκική φρουρά που είχε σχηματίσει γραμμή άμυνας πάνω στα υψώματα της αρχαίας Νικοπόλεως με προχωρημένα τμήματα στο ύψωμα Φλάμπουρα, στα βόρεια του αρχαιολογικού χώρου. Στο υψωματάκι όπου το εκκλησάκι του Άη Γιάννη του Ρηγανά - εκεί όπου και το Μνημείο σήμερα - έπεσε και ο Πρεβεζάνος εθελοντής Κωνσταντίνος Μπάλκος, πολεμώντας ηρωικά.

Συνεχίζει ο Σπηλιάδης, στην ίδια Έκθεση:

«Δυστυχώς ένεκα της αθλιότητος του καιρού, των Στρατευμάτων διελθόντων ολόκληρον την νύκτα υπό αδιάκοπον και ραγδαίαν βροχήν ήτις εξηκολούθησεν μέχρι της 8ης πρωϊνής, επήλθε βραδύτης κατά την εκκίνησην της Φάλαγγος Πεζικού επί μίαν περίπου ώραν. Ένεκα της βραδύτητος αυτής η /.../ άφιξις μας εγένετο μίαν ώραν βραδύτερον της υπολογισθείσης, ήτοι κατά την 7ην ώραν και 30' της πρωίας οπότε /.../ ήτο αρκετόν το φως της ημέρας ώστε να γίνη καταφανής η κίνησις μας /.../.

/.../ Πριν ή δε φθάση η φάλαγξ του Πεζικού (σ.σ. στις θέσεις του εκθρού) ήρξαντο τα εκθρικά Πυροβολεία του εναντίον ημών πυρός.-

Πλην τούτων και τα προκεχωρημένα Τμήματα των ανιχνευτών και της κεφαλής της εμπροσθοφυλακής ημών εδέχθησαν πυρά Πεζικού, εκ Τμημάτων εκθρικού Πεζικού άπανα είχαν προκαταλάβη διά προωθήσεως τα ως προρρηθέντα υψώματα.-

Εις επίμετρον την ιδίαν στιγμήν άλλος απροσδόκητος εκθρός έδειξε την παρουσίαν του εκ του αριστερού μας, δηλαδή από της θαλάσσης, εξ εγκυτάτης δε αποστάσεως. Δύο δηλαδή εκθρικά βενζινάκατοι /.../ ήρχισαν βάλλουσαι διά μικρού διαμετρήματος πυροβόλων /.../»

Μία εύστοχη βολή ελληνικού πυροβόλου, βύθισε τη μία βενζινάκατο. Οι Τούρκοι, υποχώρησαν κάτω από την πίεση των Ελλήνων, από τα υψώματα της Νικόπο-

λης.

Αναφέρει ο διοικητής του 9ου Λόχου Κοσμόπουλος: «/.../ μετ' ολίγον το Πυροβολικόν μας λαβόν ευκαιρίαν ήρξατο να βάλλη κατ' αυτής (σ.σ. της βενζινάκατου) και κατά της ετέρας /.../ και την μεν πρώτην κατεβύθισε την δε ετέρα επυρπόλησε και περί της λέγεται ότι εκάη υπό των Τούρκων αλλά το τοιούτον δεν φαίνεται να είναι αληθές. Καθ'ον χρόνον εστράφη προς μεσημβρίαν η πρώτη βενζινάκατος αναγκασθείσα ούτων υπό των πυρών μου, συνεχάρην την διμοιρίαν ταύτην ήν και προυκάλεσα να ζητωκραυγάσῃ υπέρ του Εθνους. Το αίσθημα τούτο μεταδοθέν εις άπαν το Στράτευμα αντήκησε βοή ουρανομήκης εκ των ζητωκραυγών, και εκ της μέθης ταύτης εξήλθε της επιφυλακτικότητος, διότι μέχρι της σπγμής ταύτης δεν είχεν αντιληφθεί πού ακριβώς* ευρίσκετο και τί συνέβαινε και είχε πάθει εκ ταραχής /.../»

Στα υψώματα όμως της Νικοπόλεως, οι Έλληνες επιχειρούσαν ν' ανατρέψουν την άμυνα των Τούρκων, δίνοντας μάχη εκ του συστάδην.

Σταχυολογούμε από τις σχετικές αναφορές:

- 12ος Λόχος: «... διέταξα την 3ην διμοιρίαν και κατέλαβε θέσιν παρά την παραλίαν, με εντολήν να βάλλη διά ταχείος πυρός κατά της κανονιοφόρου. Αφ' ενός τα εύστοχα πυρά της διμοιρίας, αφ' ετέρου η έγκαιρος επέμβασις του πεδινού πυροβολικού, πνάγκασαν την κανονιοφόρον να ανακρούσῃ πρύμναν, ως εκ των βλαβών ας υπέστη και να φερθή προς τα οπίσω με μικράν ταχύτητα διευθυνομένη προς το ορμητήριον της, όπου και επυρπολήθη άμα τη εκεί αφίξει της. Ενώ ταύτα ελάμβανον χώραν, ο προς τα εμπρός αγών προήγετο και ο εκθρός εγκαταλείπων διαδοχικώς τας προκεχωρημένας θέσεις απεσύρετο όπισθεν των ερειπίων του αμφιθεάτρου της Νικοπόλεως».

Σπυρίδων Βασίλης ή Παπάς (σημαιοφόρος του ανταρτικού Σώματος του Καπετάν Τζώρτζη ή Ζαχαράκη):

«Κατά την εξόρμησιν αυτήν στρατού και ανταρτών τραυματίζεται σοβαρά από το σώμα του Καπετάν Τζώρτζη ο ανηψιός του Δημήτριος Παπαμιχαήλ εκ Καμαρίνης, αντάξιος υιός του ιερέως Παπαμιχαήλ του φονευθέντος κατά την μάχην του Ζαλόγγου και την καταστροφήν της Καμαρίνας /.../».

- 9ος Λόχος: «/.../ Σπέυσας προς τον κ. Ταγματάρχην συνήντησα τούτον ερχόμενον δρομέως και έφιππον προς με και συγχρόνως διατάσσοντά με ως εξής: <Κε Κοσμόπουλε ο 10ος Λόχος εκόλλησε εκεί πέρα και δεν εννοεί να προχωρήσῃ και εκτοπίσῃ τον εκθρόν, πάρε τον Λόχον σου τάχιστα και πήγαινε να τον εκτοπίσῃς διά του κοιλώματος>. Μετά την Διαταγήν ταύτην ο Λόχος λαβών σημείον κατευθύνσεως προς ανατολάς εξήλθε με παράταξιν διμοιριών κατά τετράδας /.../. Αφού εξετόπισα τον αντίπαλον διαδοχικώς και διά της Λόγκης χρησιμοποίησας ελάχιστα πυρά μόνον κατ' αυτού και διά της 3ης διμοιρίας περί τα 50 φυσίγγια, υπεχώρησεν ούτος τραπείς εις άτακτον φυγήν εις τα ερείπια φρουρίου Νικοπόλεως...».

- 10ος Λόχος: «... αντελήφθην όμως διστακτικότητα εις τας ψυχάς των στραπτωτών οφειλομένην και εις το απειροπόλεμον αυτών, αλλ' ίδια εις τα πυρά του πυροβολικού του αντιπάλου /.../. Αμέσως τότε έτρεξα προς τα εμπρός εγώ αυτός και εφώναξα μεγαλοφωνώς, ακολουθήσατέ με στραπώται, με ηκολούθησε δε η ανωτέρω διμοιρία /.../»

- 11ος Λόχος: «/.../ Αμφότεροι αι διμοιρίαι έλαβον προσωρινώς θέσιν οπίσω των καλῶσμάτων των τειχών της Νικοπόλεως /.../. Προυχώρουν δι' αλμάτων αλλη-

λούπερασπιζόμεναι και απειλούσαι το αριστερόν του εκθρού πλευρόν. Ούτω ε-φθάσαμεν εις απόστασιν 150 μέτρων από του εκθρού, οπότε ο κ. Ταγματάρχης Δούλης, όσπς παρηκολούθη την προκώρησιν των διμοιριών εξωθών με το πιστόλιον ανάς χείρας τους διατάζοντας να προκωρήσωσιν άνδρας, διέταξε να επιτεθώμεν διά της λόγκης, τοθ' όπερ και εγένετο. Ο εκθρός ένεκα τούτου πναγκάσθη να εγκαταλείψη τας θέσεις του και να τραπή εις φυγήν λαβών την προς την Πρέβεζαν άγουσαν».

- Ταγμ/ρχης Δημ. Δούλης: «/.../ διέταξα να θέσωσι την λόγκην εφ' όπλου και αμέσως εν άλμα και αι δύο διμοιρίαι προς τα εμπρός φωνάζουσαι <εμπρός διά της λόγκης>. Το άλμα τούτο 200 περίπου μέτρων εξετελέσθη μετά παραδειγματικού θάρρους και γενναιότητας εκ μέρους όλων των ανδρών προπορευομένων πάντοτε των Αξιωματικών, η τολμηρά δε αύτη προκώρησις ήρκεσε να τρέψη εις άτακτον φυγήν τους ενώπιον ημών εκθρούς εκαταλείψαντας τα πυροβόλα. Εκ της θέσεως δε ταύτης κατεδώξαμεν διά των πυρών τον αντίπαλον διότι δεν ηδυνάμεθα πλέον να προκωρήσωμεν κινδυνεύοντας από τα πυρά του πυροβολικού μας, το οποίοον εξηκολούθη εισέτι να βάλλη μη ανηληφθέν την υποκώρησιν του αντιπάλου».

Την ίδια μέρα, το φρούριο της Πρέβεζας βομβαρδίστηκε με 43 βολές από την ελληνική μοίρα του Ιονίου. Τα τουρκικά τορπιλλοβόλα «Αντάλια» και «Τοκάτ» βυθίστηκαν από τα πληρώματά τους για να μη καταληφθούν από τους Έλληνες. (Το «Αντάλια» ανελκύσθηκε μετά την απελευθέρωση της Πρέβεζας - στις 7 Νοεμβρίου η ανέλκυση - και εντάχθηκε στον ελληνικό στόλο με το όνομα «Νικόπολις» σε ανάμνηση της ομώνυμης μάχης της 20ής Οκτωβρίου 1912).

Στην έκθεση του Σπυλιάδη σημειώνεται:

«/.../ Το θέαμα των βενζινακάτων τούτων επλήρωσε χαράς και θάρρους όλους τους άνδρας του Αποσπάσματος. Τα εκθρικά Πυροβολεία ων το πυρ ήτο δι' ημάς τελειώς αβλαβές, /.../, ήρχισαν μικρόν κατά μικρόν να ελαττούσι την ζωηρότητα και έντασιν των πυρών των. Κατά την 10 και 30 μάλιστα ώραν π.μ., παμμεγίστη στήλη πυκνού και μαύρου καπνού μετά φλογών ανήρχετο προς τον ουρανόν. Ο καπνός ούτος εφάινετο όπι εξήρχετο εκ του κεντρικού Πυροβολείου /.../. Εκάλεσα διά του Ιλάρχου Γαβριελάκη την Πυροβολαρχίαν Χαβίνη ήης ανελθούσα εις το Πυροβολείον ετάχθη προς πυροβόλησιν την 4ην 1/2 μ.μ. Τότε διέταξα τον προρρηθέντα Πυροβολάρχην όπως κάμη έναρξιν βολής κατά της πόλεως συστήσας όπως αύτη ούσα λίαν βραδεία μη υπερβή τα τέσσαρα βλήματα κατά 20 λεπτά της ώρας. Υπέδειξα δε και τον στόχον εναντίον του οποίου ώφειλε να βάλη εξ αποστάσεως 4-χιλιομέτρων. /.../ Υπέδειξα δε τον ανωτέρω στόχον διότι μοι ήτο γνωστόν όπι πολύ πλησίον και περίξ αυτού ευρίσκετο η Τουρκική συνοικία της πόλεως. Την παύσιν του βραδέος τούτου πυρός, όπερ δεν είχεν άλλον σκοπόν ή την ψυχολογικήν βίαν και την ηθικήν πίεσιν επί των Οθωμανών κατοίκων της πόλεως, της εν αυτή Φρουράς και των διαφόρων πολιτικών και Στραπωπικών αρχών διέταξα περί την όην της εσπέρας /.../».

Και πράγματι, οι βολές εκείνες του πυροβολικού - αφού πλέον είχε καμφθεί και η αντίσταση των εκτός της πόλεως τουρκικών στρατευμάτων - έφεραν το αποτέλεσμα που επιδίωξε ο Σπυλιάδης. Ο Δήμαρχος της πόλης Χαλήλ Εφέντης, οι πρόξενοι, ο Δεσπότης και άλλοι προύχοντες, έπεισαν τον Τούρκο Στραπωπικό Διοικητή, Ταγματάρχη Μεχμέτ Ασάφ, τον οποίο ο Ηλίας Βασιλάς αναφέρει με το όνομα Ετέμ Βέης) όπι η περαιτέρω άμυνα ήταν μάταιη και θα έπρεπε να παραδώσει την

Ιωάννης Δ. Ρέντζος: Δημογέροντας (αζάς) το 1912, έλαβε μέρος στις διαπραγμα-
τεύσεις για την παράδοση της Πρέβεζας. Δήμαρχος αργότερα (1921-22 και 1929-33)
(Συλλογή Λάζαρου Συνέσιου)

πόλη. Έτσι, τα μεσάνυχτα της 20ής Οκτωβρίου 1912, ολιγομελής ομάδα, από τον εκπρόσωπο του Τούρκου Διοικητή και τους Προξένους Αγγλίας, Αυστρίας και Ρωσίας, ξεκίνησε από την Πρέβεζα για να μεταφέρει στον αρχηγό του Ελληνικού Αποσπάσματος πρόταση παραδόσεως της πόλεως.

Πολύτιμο σχετικό στοιχείο αντλούμε από τις τέσσερις σελίδες του Ημερολογίου του Ιωάννη Δ. Ρέντζου, από 8 έως και 20 Οκτωβρίου 1912, όπου με λεπτομέρειες καταχωρούνται οι ιστορικές εκείνες στιγμές (δυστυχώς, οι επόμενες σελίδες έχουν χαθεί. Ασφαλώς θα περιείχαν εξίσου ενδιαφέροντα στοιχεία και για τα διαδραματισθέντα την επόμενη Κυριακή 21 Οκτωβρίου 1912. Ο Ιωάννης Δ. Ρέντζος ήταν Πρεβεζάνος έμπορος, δημογέροντας (αζάς) τότε (1912) και αργότερα Δήμαρχος (από 21. 12.1921 έως 19.12.1922 με διορισμό και εκλεγμένος από 30.8.1929 έως 27.2.1933, ημέρα που πέθανε). Το σπίτι του ήταν το διάφορο παραδοσιακό κτίριο - κτισμένο το 1898 - επί της οδού Χρ.Κοντού, αργότερα οικία Τσόλκα).

Γράφει λοιπόν: «/.../ Το Σάββατον περί το μεσονύκτιον μου έκρουσαν την θύραν της οικίας μου /.../ μου είπαν ότι με ζητά ο Κουμαντάρης του Στρατού και ηρνθήην. Μετά εν τέταρτον της ώρας ήλθεν ο διευθυντής της αστυνομίας μετά δυνάμεως κωροφυλάκων και μου εξήτησαν να τον ακολουθήσω /.../ και μας οδήγησαν εις το λιμεναρχείον ένθα ήτο ο Στρατιωτικός διοικητής και το επιτελείον του καθώς και ο πολιτικός διοικητής και μερικοί υπάλληλοι υθωμανοί και οι αξιωματικοί από τα τούρκικα πλοία. Ήλθεν λοιπόν και ο Μητροπολίτης μας και ο κ. Τόλιας, ο κ. Γερογιάννης Ιατρός και ο κ. Παναγιώτης Κοντογιάννης. Ο Καδής ο Ημήναγας, ο Μούσλης ο λιμενάρχης και ο Δήμαρχος της πόλεως Χαλήλ εφένδης όστις εκρησίμευσεν ως Διερμηνεύς. Λαβών τον λόγον ο Στρατιωτικός Διοικητής μας είπε περίπου τα εξής. Οι εντάυθα πρόξενοι των Δυνάμεων Ρωσσίας, Αγγλίας, Αυστρίας μου έδωσαν έγγραφον εις το οποίον μου λέγουν ότι η περειαίρω άμυνα είναι όλως μάταια και επιζήμιος και ότι πρέπει να παραδώσω την πόλιν. Αλλά το Στρατιωτικόν μου καθήκον δεν μου επιτρέπει το τοιούτον, έστω και με έναν στρατώτη και με έν φυγίγγιον εάν μείνω, και ζητώ την γνώμην σας.

Τότε λοιπόν απαντήσαμεν ως εξής, ότι είναι άξιος συγκαρητηρίων δια την αυταπάρνησιν και την ανδρείαν την οποίαν έδειξαν τόσοσ αυτοί και οι αξιωματικοί όσον και ο αυτοκρατορικός στρατός, αλλά επειδή /.../ και η τελευταία άμυνα θα αποβή μάταια, απένταντι της μεγάλης δυνάμεως την οποίαν έχει ο εχθρός, τον παρακαλέσαμεν να φεισθή των αθών πλασμάτων, των γυναικοπαίδων, της ζωής και της ημής εν γένει του στρατού /.../ και να μη οδηγήση εις τον θάνατον αλλά να παραδώση την πόλιν. Και εις αυτό ευρέθημεν όλοι σύμφωνοι χρισπανοί και Τούρκοι και έγινε το σχετικόν έγγραφον και υπεγράφη παρά των παρευρεθέντων. Αυτός δε μας είπε να διαλυθώμεν και θα κάμη συμβούλιον με το Επιτελείον του και ό,τι αποφασίση το Επιτελείον θα μας το ανακοινώση δια της αστυνομίας /.../»

Γράφει ο Γεώργιος Σακκάς: «/.../ Οι κάτοικοι της πόλεως επιμόνωσ ζητούν από τον στρατιωτικόν διοικητήν την παράδοσιν της πόλεως δια να αποφύγουν την καταστροφήν του αμάχου πληθυσμού. Ο στρατιωτικός διοικητής θέλη να ανπιάξη άμυναν αλλά ο Δήμαρχος Χαλήλ Μπέης έχει αντίθετον γνώμην και αντέδρασε σθεναρώσ εις την γνώμην του φρουράρχου».

Διαβάζουμε στην εφημερίδα «Αλεξάνδρεια» σε δημοσίευσμά της σχετικό με τον «κ. Χαλήλ Χουλοσού, τέως Δήμαρχον Πρεβέζης»: «/.../ Ο κ. Χαλήλ Χουλοσού είναι ο τόσοσ δρυμέωσ και αποφασιστικώσ ομιλήσας προς τον Τούρκον γενικόν

στραπωπικόν διοικητήν της πόλεως προ της καταλήψεως ότε του υπεδείχθη χάριν της σωτηρίας των κατοίκων και της πόλεως να παραδόση την πόλιν εις τον Έλληνα στραπωπικόν αρχηγόν και ο Τούρκος διοικητής είπεν: <Εγώ ως στραπωπικός δεν μου επιτρέπεται να παραδώσω την πόλιν, προτιμώ να αυτοκτονήσω>. Ο δε Χαλίλ Χουλοσύ του υπέδειξε στοϊκότατα: <Όπλον και τόπον έχεις, πήγαινε και σκοτώσου. Εμείς δεν έχομεν άλλην διέξοδον ή να σώσωμεν την πόλιν δια της παραδόσεως εις τον Ελληνικόν Στρατόν και ένεκα της αισχράς ήττας ης υπαίτιος είσθε σεις και μόνον /.../ >

Κι αξίζει να σταθούμε σ' ένα βιαστικά γραμμένο σημείωμα τη βραδιά εκείνη:

«Ευσταθία σου γράφω αυτά που με άκραν μυστικότητα μου ψυθιρίζει ο θεός σου Κωστής και σου στέλνω με την αδελφήν μου είναι κλεισμένοι μέσα να ειδοποιήσης όλες απόψε στο κελάρι με προσοχή, την Μαριάνθη την ειδοποίησα, ίσως αύριον ξημερωθώμεν ελεύθεροι. Επίσης να προσέχεται μη συμβή κανένα κακόν εις τας οθωμανίδας. Νυξ 20/10/1912 Σπύρος Τσάιμος».

Μέσα στην αγωνία και την προσμονή της λευτεριάς - «ίσως αύριον ξημερωθώμεν ελεύθεροι»...-, ο αλτρουϊσμός: «επίσης να προσέχετε μη συμβή κανένα κακόν εις τας οθωμανίδας».

Διαβάζουμε στις Εκθέσεις των Αξιωματικών - Διοικητών των Μονάδων:

- Κοσμόπουλος, Δ/τής 9ου Λόχου:

« 2 1/2 π.μ. 21 Οκτωβρίου. Εξακουλούθησε καιρός καλός από της προηγούμενης, όστις και διατηρήθη καθ' όλην την παρούσαν. Μέχρι της ανωτέρω ώρας και από της προηγούμενης ο Λόχος ευρίσκετο εν Προφυλακή, όποτε την ιδίαν ώραν Οθωμανός Σαλπγκτής και περί αυτόν έτεροι στραπώται Οθωμανοί μετά φωνών ανήγγειλεν ημίν διά σαλπίσματος την παρουσίαν προσώπων δι'ειδικήν αποστολήν. Πλησιάσαντες εκείσε εδέχθαιμεν πρώτον τον κήρυκα μετά λευκής σημαίας, είτα δε τους εν Πρεβέζη κ.κ. Προξένους Ρωσίας Δημήτριον Σκέφερην, Αυστρίας Μαντζόρε, Αγγλίας Καίσαρα Κονεμένον, και διερμηνέα Διοικητηρίου Πρεβέζης Μεχμέτ-Σαλαχεδίν, οίπνες εζήτησαν τον Διοικητήν του Στρατεύματος όποτε μετά τας δεούσας διατυπώσεις επιεράπη υπ' αυτού του Διοικητού του αποσπάσματος η είσοδος των, οίπνες και διεπραγματεύθησαν τα της παραδόσεως Πρεβέζης /.../ >

- Δ. Νικάκης, Δ/τής 12ου Λόχου:

«/.../ Η μάχη εθεωρήθη λήξασα και ο υπ' εμέ λόχος διετάχθη να σχηματίση τας προφυλακάς, όπερ και έπραξε. Την επομένην ο αντίπαλος κατόπιν της ήττης ην επέστη, παρέδωσε την πόλιν άνευ όρων».

- Δημ. Δούλης, Ταγματάρχης-Δ/τής 3ου Τάγματος Πεζικού:

«/.../ Μετά την τοποθέτησιν των προφυλακών ήλθε και το πυροβολικόν το οποίον έβαλε κατά της Πρεβέζης προς εκφοβισμόν. Την 2 1/2 πρωϊνήν της επομένης κατόπιν των τυπικών αναγνωρίσεων προσήχθη ενώπιόν μου ο Καβάσης του Αυστριακού Προξενείου Πρεβέζης και όστις μοι ανηγγείλεν όπ οι κ.κ. Πρόξενοι Πρεβέζης ευρίσκοντο προ των προφυλακών μας και επιθυμούν να εισαχθώσι διότι είναι κομισαί των όρων παραδόσεως της πόλεως Πρεβέζης. Απέστειλα πάραυτα αξιωμαπικόν μετ' ενόπλου τμήματος και ωδήγησεν αυτούς εις την σκηνήν μου, ειδοποίησα δε αμέσως περί πάντων τούτων τον Ταγματάρχην Μηχανικού Υπαρχηγόν του Επιτελείου του Αρχηγείου κ. Σπηλιάδην, όστις ευρίσκετο όπισθεν των προφυλακών και αφίκετο μετά των κ.κ. Σαχτούρη και Καραπάνου εις την σκηνήν μου, όπου ήσαν οι Πρόξενοι και διεπραγματεύθησαν τα της παραδόσεως μεθ' ο απήλ-

θον».

- Παναγ. Σπυλιάδης - Ταγματάρχης - Δ/τής του Αποσπάσματος:

«/.../ Αλλ' η λύσις του δράματος επίλθε ταχύτερον ακόμη αφ' όσον προσεδόκων, διότι την 3ην και 1/2 μετά το μεσονύκτιον αγρυπνών εισέει ήκουσα μεμακρυσμένους ήχους σάλπιγγος, εκ της πόλεως προερχομένους.

Εννοήσας ότι κάτι έκτακτον συνέβαινεν εξήλθον εκ της σκηνής μου όπως εξετάσω και πληροφορηθώ. Δεν παρήλθον όμως ή λεπτά πνα της ώρας ότι έφιππος Αξιωματικός τρέχων από ρυτήρος εστάθη προς της σκηνής μου και εζήτει από τον Στρατώτην φρουρόν να μοι ομιλήσῃ. Ιστάμενος εκεί πλησίον τον πρώτιστα π συνέβαινε. Αυτός δε αναγνωρίσας με μοι ανέφερεν ότι εξελθόντες προ ολίγης ώρας οι εν Πρεβέζῃ Πρόξενοι των Δυνάμεων ως και ο Αντιπρόσωπος του Τούρκου Διοικητού εζήτησαν να με είδωσιν αμέσως, και ότι ούτοι με αναμενούσιν εις πνα πλησίον των προφυλακών σκηνήν, εις την οποίαν ο Αξιωματικός ούτος έμελλε να με οδηγήσῃ. Εζήτησα αμέσως τον ίππον μου και ανεχώρησα καλπάζων μετά του Υπασπιστού μου και των κ. Α.Καραπάνου και Α.Σαχτούρη τους οποίους παρακάλεσα όπως με ακολουθήσουν δια την συνταξιν μετά των Προξένων των σχετικών περί παραδόσεως εγγράφων και πρωτοκόλλων (διότι ουδόλως αμφέβαλλον ότι οι Πρόξενοι δεν με εζήτουν δι άλλο π ή όπως συζητήσωμεν διά την παράδοσιν της πόλεως). Όντως ανέμενον εντός σκηνής προ ημισείας περίπου ώρας οι κ.κ. Δ. Σκέφερης, υποπρόξενος της Ρωσίας, Καίσαρ Κονεμένος υποπρόξενος της Αγγλίας, Jules Meichner de Meichsenan (Ιούλιος Μάϊσνερ), απόστρατος Ταγματάρχης, υποπρόξενος της Αυστροουγγαρίας και ο Μεχμέτ Σελιανινίν Διερμηνεύς της Διοικήσεως της πόλεως, αντιπρόσωπος του Διοικητού αυτής. /.../»

Και η Σπυλιάδης σημειώνει, με την ακρίβεια και τη μεθοδικότητα που χαρακτηρίζει όλες του τις αναφορές, ότι οι Πρόξενοι του διηγήθηκαν τις συνεννοήσεις που έκαναν με τον Διοικητή και τις άλλες Στρατιωτικές και Πολιτικές Αρχές της Πρέβεζας, ότι δήλωσαν εγγράφως στον Τούρκο Διοικητή ότι είναι μάταιη κάθε περαιτέρω αιματοχυσία, και ότι η Φρουρά της Πρεβέζης «εξετέλεσε το εαυτής καθήκον εφ' όσον ήτο ανθρωπίνως δυνατόν αμυνθείσα Ηρωϊκά».

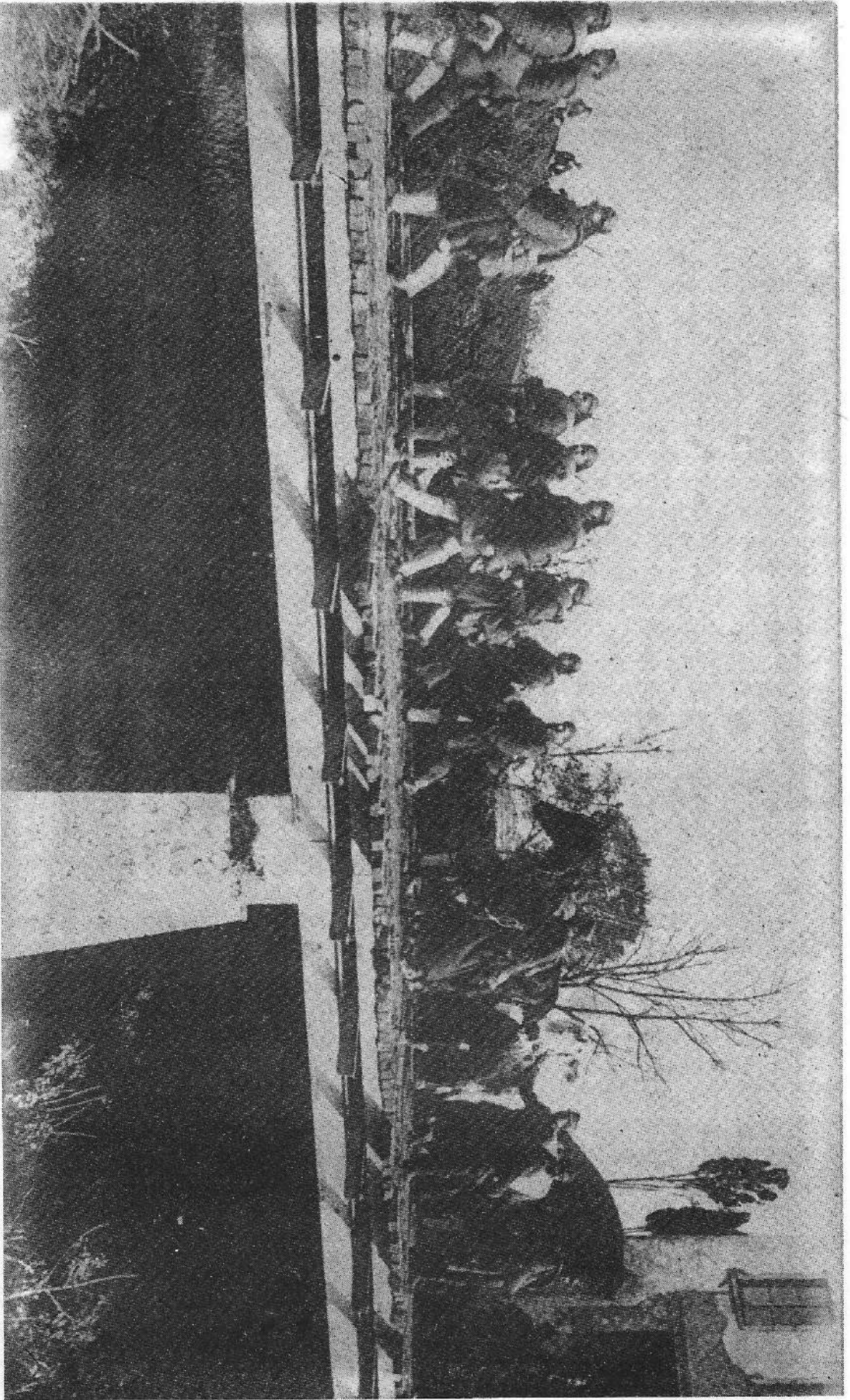
Οι ενέργειες αυτές κατέληξαν στη συγκατάθεση των Τουρκικών Αρχών για την παράδοση - και αναφέρονται λεπτομερειακά οι όροι που έθεσε ο Ασάφ, τους οποίους ο Σπυλιάδης παραδέχθηκε κατ' αρχήν, επιφέροντας μερικές τροποποιήσεις, κυρίως ως προς την ώρα εισόδου των ελληνικών στρατιωτικών τμημάτων καθώς και των Ελλήνων εθελοντών.

Έτσι, η Μάχη της Νικοπόλεως, στις 20 Οκτωβρίου 1912, - που άρχισε το πρωί στις 7:30' και περατώθηκε με τις τελευταίες βολές πυροβολικού «περί την 6ην της εσπέρας», «της αποτέλεσμα υπήρξεν η κατατρόπωση του εχθρού και εν τη πόλει καταφυγή του», όπως αναφέρει ο Σπυλιάδης, κατέληξε στην παράδοση της Πρέβεζας, με σχετικά μικρές απώλειες.

Στην «Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913» αναφέρεται ότι:

«Οι ελληνικές απώλειες κατά την μάχη της Νικοπόλεως ανήλθαν σε 10 νεκρούς και 54 τραυματίες». Ο Σπυλιάδης αναφέρει ότι «αι απώλειαι των Τούρκων ανήρχοντο εις 250 περίπου νεκρούς και τραυματίας. Αι ιδικαί μας δεν υπερέβησαν τους 10 νεκρούς και 60 τραυματίας». Οι εκθέσεις των επιμέρους Δ/τών Λόχων αναφέρουν:

9ος Λόχος: «Ο Λόχος έσχεν εν όλω κατά την μάχην της Νικοπόλεως Φονευ-

Εύζωνοι σπεύδοντες προς ενλογισμὸν τοῦ Μηνιζάνων Ἑλληνικοῦ ὄργανου
(καρι-ποοτὶδὰ τῆς ἐποχῆς)

θέντας Στρατ. 1, Πληγωμένους Στρατ. 14, Πληγωμένους Αξιωμ. 1».

7ος Λόχος: «ως αποτέλεσμα δ' έσχομεν μόνον τον τραυματισμόν ενός στρατώ- του υπό βολίδος βληθέντος, ετέρας δ' απωλείας μηδέν».

10ος Λόχος: «Ο Λόχος κατά την μάχην ταύτην έσχεν (4) τέσσαρας στρατώτας νεκρούς και είκοσιν ένα (21) τραυματίας».

11ος Λόχος: «εν όλω εκ των οπλιτών του λόχου εφονεύθη εις και ειραυματί- σθηκαν 11».

12ος Λόχος: Δεν αναφέρει απώλειες.

Και ο Ταγματάρχης Δημ. Δούλης, Διοικητής του 3ου Τάγματος: «έσχε δε (ο ε- χθρός) φονευθέντας περί τους 60 και πληγωθέντας περί τους 150 άνδρας ημείς δε καίτοι επιθήμενοι έσχομεν τας εξής απωλείας:

Διμοιρία εθνοφρουρών	οπλ. φονευθέντες	2	πληγωθέντες	3
9ος Λόχος αξιωμ. πληγ. 1	»	1	»	14
10ος »	»	2	»	18
11ος »	»	1	»	11 »

(Από τις επιμέρους αναφορές Δ/τών Λόχων και Δ. Δούλη προκύπτουν κάποιες διαφορές - π.χ. ο 10ος Λόχος αναφέρει 4 νεκρούς και 21 τραυματίες ενώ για τον ίδιο λόχο ο Δούλης αναφέρει 2 νεκρούς και 18 τραυματίες - αλλά αυτά δικαιολο- γούνται ασφαλώς στις ώρες εκείνες της δράσης και της έντασης).

Ατυχώς, δεν αναφέρονται τα ονόματα των φονευθέντων στις εκθέσεις αυτές. Και στα Αρχεία του Γ.Ε.Σ. (Φάκελος VIII Μεραρχίας κ.λπ.) δεν υπάρχει καμιά άλ- λη σχετική πληροφορία. Στο δε δίτομο «Αγώνες και Νεκροί 1830-1930», όπου α- ναλυτικά και αλφαβητικά αναγράφονται τα ονόματα φονευθέντων ή καθ' οιονδήποτε τρόπο (ασθένεια κ.λπ.) απωλεσθέντων (μοναδικό αντίτυπο του οποίου βρήκαμε στη Δ/ση Ιστορίας Στρατού), αναγράφεται μόνον ο «Μπάλκος Κωνσταντίνος του Θεοδ. 21.12.1912, μάχη Νικοπόλεως», (1ος Τόμος, σελ. 96). Στον πρόλογο, σημει- ώνεται ότι ενδεχόμενες παραλείψεις ονομάτων είναι πιθανές, ελλείψει πληρέστερων στοιχείων.

Αφού λοιπόν ο Σπηλιάδης - για να επανέλθουμε στην παράδοση της Πρέβεζας - έκανε δεκτούς τους όρους παραδόσεως, «μετά την παραδοχήν των τροποποιήσε- ων αυτών και την υπογραφήν του σχετικού Πρωτοκόλλου εκ μέρους των Προξέ- νων και του Ανταπροσώπου της Διοικήσεως Πρεβέζης, ανεχώρησαν ούτοι δια την πόλιν».

(Ο Σπηλιάδης κατηγορηματικά και σαφέστατα αναφέρεται - δύο φορές μάλιστα - στη σύνταξη και την υπογραφή «των σχετικών περί παραδόσεως εγγράφων και πρωτοκόλλων». Όμως, παρότι με επιμονή αναζητήθηκαν, τόσο στα αρχεία του Υ- πουργείου Εξωτερικών όσο και στα Στρατιωτικά Αρχεία αλλά και τα Αρχεία του Δήμου Πρέβεζας, δεν έγινε δυνατό ν' ανευρεθούν).

Γράφει ο Ηλίας Βασιλάς για τις ώρες εκείνες: «... στις 4:30, ξημέρωνε Κυρια- κή 21 του μηνός, έφθασαν έξω της πόλεως στο Χαλντούπι στο Ελληνικό στρατόπε- δο οι εν Πρεβέζη Πρόξενοι της Αυστρίας Ζαχαρίας, της Αγγλίας Κάισαρ Κονεμέ- νος, της Ρωσσίας Σκέφερης, ο αρχιερέυς Ιωακείμ Βαλασιάδης, ο Τούρκος Δήμαρ- χος της πόλεως Χαλήλ εφέντης κι άλλοι επίσημοι, όπου έγινε επισήμως η παράδο- ση της πόλεως και της φρουράς στον ηγέτην του Ελληνικού στρατού ταγματάρχην Σπηλιάδην».

Σ' άλλο πάλι κείμενό του σημειώνει ο ίδιος (αφού αναφέρει ότι «Πρόξενοι της Πρέβεζας στα 1912 ήσαν της Ρωσσίας ο Δημ. Σκέφερης, της Αγγλίας ο Κάισαρ Κονεμένος, της Αυστρίας ο Ζαχαρίας Μάϊσνερ, της Ιταλίας ο κόμης Σδριν και της Ελλάδος ο Αινυάλης»: «Κατά τας 3 μ.μ. της 21 Οκτωβρίου 1912 ο Αρχιερέυς της Πρέβεζας μακαρίτης Ιωακείμ Βαλασιάδης, συνοδευόμενος υπό των ιερέων της πόλεως, ενδεδυμένος την χρυσοποίκιλη και βαρύμμη αρχιερατικήν στολήν του, έχοντας μαζί του τους προξένους και ακολουθούμενος από πλήθους ενθουσιώντος λαού, μετέβησαν εις θέσιν Χαλντιούπι, όπου η έδρα του επιτελείου του Σπηλιάδη /.../ ο μητροπολίτης Ιωακείμ, κρατών εκ της δεξιάς χειρός τον Δήμαρχον Χαλήλ Εφέντην προσεφώνησε έτσι περίπου τον Σπηλιάδην: «Ένδοξε ταγματάρκα, σας παραδίδω την πόλιν /.../». Ο Σπηλιάδης έφιππος απήντησεν: «Έν ονόματι του σεπτού ημών Βασιλέως Γεωργίου του Α' και της σεπτής ημών Βασιλίσσης Όλγας εισβάλλω εις την πόλιν» /.../».

Ο αντιστράτηγος Κων/νος Σαπουντζάκης από την Πρέβεζα, στις 21.10.1912, τηλεγραφεί στον πρωθυπουργό Ελευθ. Βενιζέλο: «/.../ Σήμερον όμως προσήλθον εις το στρατόπεδον περί την τετάρτην και ημίσειαν προ μεσημβρίας οι εν Πρεβέζην Πρόξενοι της Αυστρίας, Ρωσσίας και Αγγλίας ακολουθούμενοι υπό του ανηπροσώπου του Διοικητού της πόλεως, γίνωσι δεκτοί οι ακόλουθοι όροι παραδόσεως /.../»

Από τα στοιχεία που παρατέθηκαν, προκύπτει χωρίς καμιά αμφισβήτηση πως η παράδοση της Πρέβεζας και η υπογραφή του σχετικού πρωτοκόλλου, έγινε τα ξημεράματα της 21ης Οκτωβρίου 1912, στη Νικόπολη, και όχι στον οικίσκο του πάλαι ποτέ Λιμεναρχείου - όπου σήμερα το Δημαρχείο - όπου εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα αναγράφει: «Εδώ τα μεσάνυχτα της 20ής Οκτωβρίου 1912 οι Τούρκοι υπέγραψαν την παράδοσιν της Πρεβέζης εις τον Ελληνικόν Στρατόν».

Εν τω μεταξύ, ενόψει αυτών των ευτυχών εξελίξεων, όλος ο λαός της Πρέβεζας είχε ξεσηκωθεί, χιλιάδες ελληνικές σημαίες ανέμιζαν στα μπαλκόνια και τα παράθυρα των σπιτιών, πλήθη είχαν ξεχυθεί σε προύπαντηση των ελευθερωτών Ελλήνων στρατιωτών.

«Η υποδοχή η οποία μας εγένετο εκ μέρους ολοκλήρου της πόλεως εξελθόντων των κατοίκων της εις μακράν των τειχών της πόλεως απόστασιν πανοικεί, πάσης εθνικότητος, γένους και θρησκούματος, είναι ανωτέρα πάσης περιγραφής. Ο κλήρος με επικεφαλής τον Μητροπολίτην εν χρυσοστολιστώ περιβολή, τα λάβαρα και εξαπτέρυγα όλων των εκκλησιών και σωματείων, προσέδιδον εις την όλην εικόνα μίαν απερίγραπτον και συγκινητικωτάτην μορφήν», γράφει ο Σπηλιάδης.

Και συνεχίζει: «Μετά τας εκατέρωθεν απαραίτητους προσφωνήσεις και την εκ μέρους μου δήλωσιν ότι κατελάμβανον την πόλιν επ' ονόματι του Βασιλέως της Ελλάδος κ.λπ. κατηθύνημεν εις την πόλιν. Αφήσας όμως μετ' ολίγον τα πλήθη όπως μεταβώσιν εις τους ναούς προς τέλεσιν Δοξολογίας επί τω ευτυχί γεγόνον μετέβην μετά δύο Λόκων Πεζικού εις το Διοικητήριον όπως παραλάβω τους αιχμαλώτους και όπως φροντίσω δια την διαπεραιώσιν των εις τα πλοία».

Τα ελληνικά στρατεύματα, μπήκαν σε δύο φάσεις στην πόλη: στις 2 μ.μ. έφθασε «πρώτη Φάλαγξ αποτελούμενη α) εκ τριών λόκων Πεζικού με επικεφαλής τον Διοικητήν του 3ου Τάγματος Ταγματάρχην Δούλην, β) εκ μιας Πεδινης Πυροβολαρχίας (Υπολοχαγός Χαβίνης) και γ) του Ουλαμού ιππικού (υπίλαρχος Γιαννόπουλος)». Της φάλαγγας αυτής, προπορεύονταν σε μακρά απόσταση, συνοδευόμενος από τους αξιωματικούς Γαβριελάκη, Καραπάνο, Μάνο και Σαχτούρη, ο ίδιος ο

Σπηλιάδης.

Η δεύτερη φάλαγγα, μπήκε στην πόλη γύρω στις 4 1/2 το απόγευμα, με επικεφαλής τον Λοχαγό Ανάργυρο Πετροπουλάκη. Την αποτελούσαν 2 λόχοι Πεζικού, το Εθελοντικό Σώμα Κρητών, το Τμήμα Εμπέδων και Εθνοφρουρών, το Εθελοντικό Σώμα των Ηπειρωτών, η υπό τον υπολ/γό Μπούφη Πεδινή Πυροβολαρχία και τα λοιπά βοηθητικά σώματα (Χειρουργείο, Συζυγαρχία, Πυροβολικό και Εφοδιοπομπή).

Σπυρίδων Παπάς: «/.../ Ο Καπετάν Ζαχαράκης μου λέγει να δώσω εις τον Λάμπη Μπουραζάνην /.../ που είναι Πρεβεζάνος /.../. Μπήκαμε στην Πρέβεζα και το βράδυ μείναμε στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου /.../».

Στο προαύλιο του Διοικητηρίου (του σημερινού Δικαστικού Μεγάρου), προς την παραλία, «*ανέμενεν εν γραμμή ο Τουρκικός Στρατός με τους Αξιωματικούς των επικεφαλής, οίπνες εξαιρετικώς έφερον τα εαυτών ξίφη. Ο Λόχος (σ.σ. είναι ο 9ος Λόχος, Δ/τής Κοσμόπουλος) παρέλαβε αιχμαλώτους: Αξιωματικούς 58 - εν οίς και τον Στρατιωτικόν Διοικητήν Ταγματάρχην Μεχμέτ Ασόφ - υπαξωμ. & στρατώνας 583, ατάκτους Τσάμηδες 120. Επίσης οδηγήθησαν υπό του Λόχου έκπνος πανδοχείου ένθα εκρύπτοντο και έτεροι Τσάμηδες 117, τον όλον 878. Άπαντες παρεδόθησαν υπό του Λόχου εις τον υπό τον κ.Πλοίαρχον Δαμιανόν ναυλοχούντα εκείσε Βασιλικόν Στόλον*».

Οι αιχμάλωτοι μεταφέρθηκαν με πλοία στη Λευκάδα και απ' εκεί στην Πάτρα και Πειραιά, καθώς και τα καταληφθέντα λάφυρα.

Θυμάται ο Ευκλείδης Τσακαλώτος: «/.../ την νύκτα έπαυσαν εντελώς οι πυροβολισμοί. Εγώ ετοιμάζα την Ελληνική σημαία. /.../ Στις 2 το μεσημέρι μάθαμε ότι θα ήρχετο ο Ελληνικός Στρατός. Πράγματι ο Δεσπότης με τα ιερά άμφια, οι ιερείς και ο λαός βγήκαν από την κεντρική οδό να υποδεχθούν τους νικητές. /.../ Έγινε πανζουρλισμός. Οι φωνές <Ζήτω η Ελλάδα> δονούσαν την ατμόσφαιρα /.../». Και συνεχίζει πιο κάτω: «Ο καθηγητής φιλολογίας Χρήστος Κοντός εξεφώνησε το επόμενο έτος τον πρώτο πανηγυρικό της επετείου. Εγώ τότε (σ.σ. ήταν Διευθυντής του ημιγυμνασίου Πρεβέζης) την ίδια μέρα πήρα τους μαθητές του ημιγυμνασίου και με τα πόδια, κρατώντας στεφάνους και την σημαία, επήγαμε στην Νικόπολη, στον Αη Γιάννη. Εκεί καταθέσαμε τους στεφάνους εις μνήμην των πεσόντων Ελευθερωτών και επιστρέψαμε πάλι με τα πόδια στην Πρέβεζα».

Το ίδιο απόγευμα της 21ης Οκτωβρίου, έφθασε στην Πρέβεζα και ο Αρχηγός του Στρατού Ηπείρου Αντιστράτηγος Κων. Σαπουνιζάκης, ο οποίος ανήγγειλε τηλεγραφικώς («Πρέβεζα 21 Οκτωβρίου 1912 ώρα 4 μ.μ. Λείαν επείγον») την κατάληψη της πόλεως: «Πρωθυπουργόν Αθήνας. Εθνική σημαία κυματίζει επί επάλξεων του φρουρίου Πρεβέζης. Το υπό την διοίκειν του επιτελούς του Ταγματάρχου Σπηλιάδου τμήμα στρατού μετά των υπό την διοίκειν του εθελοντών Κρητών και Ηπειρωτών, αφού εξεπλήρωσε γενναίως το καθήκον του διεξαγαγόν εν Νικοπόλει αγώνα κατά του εκθρού, απεγνωσμένως και πεισιμόνως αντιστάντος, εισήλθε σήμερα την 2αν ώρα μετά μεσηβρίαν εις την πόλιν, γενόμενος ενθουσιωδέστατα δεκτόν υπό των κατοίκων Πρεβέζης».

Αποφύγαμε να κάνουμε περιγραφές φιλογογικές των ιστορικών εκείνων στιγμών της απελευθέρωσης της Πρέβεζας, και προτιμήσαμε να δώσουμε την ατμόσφαιρα και τα γεγονότα, όπως προκύπτουν από τα επίσημα έγγραφα της εποχής, που λιτά και δραματικά αποτυπώνουν τη Μεγάλη Σηγή, το πέρασμα από τη σκλαβιά στη Λευτεριά.